

ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ МЕДІЙНИХ ЗАМІТКАХ ІЗ ФРАКТАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Кійко Ю. Є.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено зіставленню вираження дієслівної темпоральності в німецькій та українській зовнішньополітичних інформаційних замітках у світлі фрактальності. Попри наявність спільних ознак в обох лінгвокультурах, виявлено й відмінні темпоральні характеристики інформаційних дописів, які зумовлені інтра- й екстралінгвальними чинниками в обох медіапрактиках.

Ключові слова: темпоральність, інформаційна замітка, фрактал, німецька мова, українська мова.

Кійко Ю. Е. Темпоральность в современных немецких и украинских медийных заметках с фрактальной перспективой. Статья посвящена сопоставлению выражения глагольной темпоральности в немецкой и украинской внешнеполитических информационных заметках в свете фрактальности. Несмотря на наличие общих признаков в обеих лингвокультурах, выявлены особенности выражения темпоральности в информационных заметках, обусловленных интра- и экстралингвальными факторами в сопоставляемых медиапрактиках.

Ключевые слова: темпоральность, информационная заметка, фрактал, немецкий язык, украинский язык.

Kiyko Yu. Ye. Temporality in modern German and Ukrainian brief news items from fractal point of view. Temporality is one of the central text categories, which is usually understood as a set of explicit and implicit types of temporal references. A brief news item is characterized by the two-fractal structure both in German and Ukrainian media practice.

Key words: temporality, brief news item, fractal, German language, Ukrainian language.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Однією із центральних текстотвірних категорій є темпоральність, яку, зазвичай, розуміють як сукупність експліцитних та імпліцитних способів часової референції. У німецькій та українській мовах темпоральність виражають насамперед граматичною категорією часу. Якщо в сучасній українській мові розрізняють три часові форми, які відповідають трьом абсолютним часам – минулому, теперішньому й майбутньому, то в сучасній німецькій мові вони можуть виражатися шістьма часовими формами дійсного способу (*Präsens, Präteritum, Perfekt, Plusquamperfekt, Futur I, Futur II*) і вісьмома – умовного способу [2; 6; 10; 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри численні дослідження темпоральності у функціональній граматиці та стилістиці (О. В. Бондарко [8, 5–58], В. М. Барчук [1], І. Р. Гальперін [3], Г. О. Золотова [4], З. Я. Тураєва [9] та інші), висвітлення цієї категорії не видається повним з огляду на жанрове різноманіття текстів. Адже увагу дослідників прикуто передусім до встановлення особливостей функціонування мовних одиниць на позначення часу в текстах художнього дискурсу (О. В. Бондарко, З. Я. Тураєва, І. Р. Гальперін). Темпоральна структура текстів інших комунікативних царин, зокрема медійного дискурсу з контрастивної перспективи на засадах фрактального підходу, є ще не дослідженою, що й зумовлює актуальність пропонованої розвідки. Деякі загальні риси темпоральної організації україн-

ських і німецьких медіатекстів без урахування жанрової належності висвітлено в працях О. І. Бондаря [2], М. Маршал [12], І. О. Талаш [7] та М. Геніг [11].

Мета статті – встановити особливості вираження дієслівної темпоральності в німецькій та українській інформаційних замітках у світлі фрактальності.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань статті: 1) зіставити вираження темпоральності в інформаційних замітках обох лінгвокультур із урахуванням їхньої фрактальної будови; 2) виявити типовий темпоральний розподіл у німецькій та українській замітках.

Матеріалом дослідження слугують 600 ситуативно паралельних зовнішньополітичних інформаційних заміток, відібраних зі щоденних німецької й українськомовних друкованих видань протягом 2003–2015 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна контрастивна лінгвогенологія демонструє тенденції, характерні для нової лінгвосинергетичної парадигми, а також спирається на здобутки попередніх наукових парадигм: порівняльно-історичної й типологічної, структурної та когнітивно-дискурсивної. Фрактальність як принцип моделювання різномасштабної структурної самоподібності об'єкта (Б. Мандельброт) наукового спостереження дає змогу по-новому подати таку макрознакову одиницю, як медіатекст, на основних етапах його змістового конструювання – від заголовка до кінцевого семіотичного продукту [5].

Для замітки як малоформатного інформаційного жанру в німецькій та українській медіапрактиках характерна двофрактальна структура. У початко-

вому α -фракталі за принципом мовної економії конструюється інформаційне ядро повідомлення з базовими даними про ХТО, ЩО, ДЕ, КОЛИ, ЯК, ЧОМУ. У кінцевому ω -фракталі відбувається стисле розгортання цієї інформаційної структури новини.

Як показав проведений аналіз α -фрактала цього жанру, у неномінативних заголовках німецьких заміток використовують зазвичай часову форму *Präsens*, подекуди – *Perfekt*. У такий спосіб передана новина сприймається актуальною, наближеною в часі до читача, наприклад: "*Presse feiert Beginn neuer Ära nach Ashton-Besuch*" (Der Tagesspiegel, 11.03.14).

Перфектна форма трапляється переважно в еліптичному вигляді, коли опускають допоміжне дієслово цієї аналітичної граматичної форми. Наприклад, у заголовку *Massengrab aus Sowjetzeit nahe Kabul entdeckt* (Berliner Zeitung, 07.07.07) відсутня повна форма перфекта пасиву дійсного способу. Для реципієнта передається інформаційне ядро, а вже повна темпоральна референція відбувається в інтродуктивному реченні самого тексту повідомлення. Так, замітка з наведеним заголовком має таке вставне речення: "*Ein Massengrab aus der sowjetischen Besatzungszeit mit vermutlich hunderten Leichen ist in Afghanistan entdeckt worden*" (Berliner Zeitung, 07.07.07).

α -фрактал української замітки виражений у майже однаковій пропорції дієслівними формами теперішнього й минулого часів. Завдяки доконаному виду дієслівні форми минулого часу набувають ознаки перфекта та цілком корелюють із німецькими заголовками, як-от: *ООН просить грошей для іракських біженців* (День, 10.01.07); *Парламент Японії затвердив нового прем'єра* (День, 17.09.09).

У ω -фракталі заміток спробуємо провести дослідження так, щоб мати змогу зіставити отримані результати з розвідкою М. Маршала [12], який дослідив часові форми дієслова в початкових реченнях німецькомовних інформаційних повідомлень на матеріалі 600 текстів.

Аналіз вставного речення німецької замітки виявив, що в сучасній медіапрактиці трапляється, окрім форм *Perfekt* (67%) і *Präsens* (30%), також граматична форма *Futur I* (3%). Про останню форму М. Маршал зовсім не згадує. Наприклад:

Der UN-Sicherheitsrat hat eine libysche Bitte um Waffen für den Kampf gegen die Dschihadistenmilitz Islamischer Staat (IS) zurückgewiesen (BZ, 11.03.15); *Die Bundeswehr hat abermals Probleme mit ihrer Ausrüstung* (BZ, 12.03.15); *Die Bundeswehr wird sich mit Stabpersonal an der UN-Friedensmission im westafrikanischen Liberia beteiligen* (BZ, 30.04.15).

Поява майбутньої форми в інтродуктивному реченні замітки, очевидно, пояснюється непомітними діахронічними змінами, що відбуваються в сучасній медіапрактиці. Адже М. Маршал проводив своє дослідження на матеріалі медійних видань 1988 року. Це може вказувати на те, що сучасні журналісти починають повідомляти не лише про те, що сталося, а й про те, що відбудеться. Цьому сприяють новітні комунікаційні мережі, через які журналіст може отримувати більше інформації, зокрема й про заплановані майбутні події.

У вставному реченні української замітки теж простежується зазначений розподіл граматичних форм дієслів, що й у німецькій замітці. Це уможливорює припустити, що згаданий темпоральний розподіл в інтродуктивному реченні характерний загалом сучасній щоденній зовнішньополітичній медіапрактиці. Наприклад:

Прем'єр-міністр Румунії Віктор Понта отримав формальне звинувачення в корупції і постанове перед судом (День, 18/19.09.15); *До кінця року Єврокомісія планує представити пропозиції зі створення системи прикордонної охорони* (День, 18/19.09.15).

У ω -фракталі, слідом за М. Маршалом, беремо до уваги лише головні речення, пропозиція яких виражена індикативом. Це пояснюється такими міркуваннями: а) підрядне речення узгоджується з головним і тому може виражати відносний час, а не абсолютний; б) німецький кон'юнктив використовують в інформаційних медіатекстах для передачі непрямой мови, де можна простежити певну модальність.

З урахуванням зазначених вимог до матеріалу в тексті німецької замітки виявлено такі показники вживання часових форм дієслова дійсного способу: *Präteritum* і *Präsens* – по 35%, *Perfekt* – 23%, *Plusquamperfekt* – 6% і *Futur I* – 1%. Форму *Futur II* не зафіксовано, що підтверджує тезу про її поступове відмирання. Отримані дані певною мірою підтверджують думку М. Маршала, що інтродуктивне речення інформаційного тексту передають формами *Perfekt* або *Präsens*, а в решті тексту для тематичного розвитку використовують переважно *Präteritum*. Наявність у тексті дієслів у *Plusquamperfekt* може свідчити про те, що й у замітці, попри її малий формат, удаються до екскурсів у минуле, наприклад:

(1) *Der frühere Kreml-Kritiker Michail Chodorowski will sich in der Schweiz niederlassen*. (2б) *Ein entsprechendes Gesuch habe er bei den Behörden eingereicht*, (2а) *bestätigte seine in Zug ansässige Kommunikationsagentur der Schweizer Nachrichtenagentur sda*. (3) *Der einstige Öl-Unternehmer war im Dezember nach zehn Jahren Lagerhaft freigekommen und zunächst nach Berlin geflogen* (DT, 11.03.14).

У наведеному фрагменті вставне речення виражено теперішнім часом із модальним дієсловом *wollen*. У другому головному реченні (2а) використано *Präteritum* для продовження теми. У безсполучниковому підрядному (2б) вжито *Perfekt Konjunktiv* для передачі чужої інформації, яка передує в часі дії в головному. У третьому реченні задіяно *Plusquamperfekt*, оскільки його пропозиція є свого роду історичним екскурсом у минуле, довідкою про перебіг подій після звільнення російського олігарха М. Б. Ходорковського від подальшого відбування покарання в колонії. Окрім граматичної форми вираження темпоральності, тут задіяні також лексичні темпоральні маркери, наприклад, *einstig*, *im Dezember nach zehn Jahren Lagerhaft*, *zunächst*. У разі фрактального розгортання цієї замітки до інформаційної статті чи кореспонденції останнє речення було б початком окремого тематичного блоку на тему «історичний екскурс». Отже, через темпоральність викристалізовується

ймовірна структура більших за обсягом інформаційних медіатекстів, як-то: інформаційна стаття, кореспонденція тощо.

Як видно з наведеного прикладу, окрім індикативних часових форм у німецькій замітці, на відміну від української, під час передачі чужої мови часто використовують умовний спосіб (Konjunktiv), завдяки якому автор може відмежуватися від змісту повідомлення. Загалом у німецькій замітці індикатив і кон'юнктив співвідносяться в пропорції 4 до 1. У виключно підрядних реченнях ця пропорція становить 1 до 1, тобто підрядні речення частково передають чужу мову кон'юнктивом, а частково – інші (атрибутивні, каузальні тощо) відношення в тексті.

Серед дієслівних форм умовного способу найчастіше трапляються *Präsens Konjunktiv* (8,7%) і *Perfekt Konjunktiv* (5,8%), рідше – *Präteritum Konjunktiv* (2,9%) і *Futur I Konjunktiv* (1,4%). Наприклад:

Sie seien bereit, in dem geplanten "Rassenkrieg" Gewalt anzuwenden (BZ, 18.11.11); *Die UN-Atombehörde IAEA hat den Iran aufgefordert, unverzüglich zum Vorwurf Stellung zu nehmen, er habe in der Vergangenheit ein geheimes Atomwaffenprogramm betrieben* (BZ, 18.11.11); *Eine kleine Minderheit von Rechtsextremen veranstaltete Schießübungen, zudem würden politische Gegner aufgelistet, heißt es in einer am Donnerstag veröffentlichten Erklärung der Behörde* (BZ, 18.11.11); *Er werde am 13. Mai ein – nicht verbindliches System – für die Verteilung der Flüchtlinge in der Europäischen Union vorlegen* (BZ, 30.04.15).

Якщо взяти до уваги часову референцію згаданих форм, де для минулого використовують *Perfekt Konjunktiv*, для теперішнього – *Präsens Konjunktiv* і *Präteritum Konjunktiv*, а для майбутнього – *Futur I Konjunktiv*, то формами умовного способу переважно передають теперішні дії.

Для заміток про подію, що відбулася, характерна така типова темпоральна структура за головними реченнями: у першому реченні вживається перфект, у наступних – претерит. У підрядних реченнях вибір часової форми дієслова зумовлений узгодженням із дією в головному. Наприклад:

(α) *US-Militär bestätigt Folteraussage von Kurnaz;*

(ω) *HAMBURG. (1) Ein ehemaliger US-Armeeangehöriger hat Misshandlungen im Gefangenenlager Guantanamo auf Kuba bestätigt. (2) Spezielle Teams hätten willkürliche Strafaktionen gegen Gefangene vorgenommen, (2a) sagte der einstige US-Militärseelsorger James Yee in der ARD-Sendung "Beckmann", (2b) die heute Abend ausgestrahlt wird. (3) Yee bestätigte damit Aussagen des Bremer Guantanamo-Häftlings Murat Kurnaz, (3a) den er von dem Lager her kannte und in der Sendung wiedertraf (AFP) (BZ, 18.06.07).*

У першій пропозиції використано перфект, а в наступних ключових пропозиціях (2a) і (3) – претерит. У підрядному реченні (2b) вжито футуральний презент, оскільки зазначена подія має ще відбуватися, на що експліцитно вказує обставина часу (*heute Abend*).

У замітках про майбутню подію використовують переважно футуральний презент у більшості головних речень. Часом присудок у першому реченні подають у перфекті, а наступні – у презенті. Наприклад:

(α) *Israel will 250 Fatah-Kämpfer freilassen;*

(ω) *JERUSALEM. (1) Das israelische Kabinett hat gestern in Jerusalem die Freilassung von 250 Gefangenen der Fatah gebilligt. (2b) Diese "Geste des guten Willens", (2a) so Israels Premier Ehud Olmert, soll das moderate Lager um Palästinenser-Präsident Mahmoud Abbas gegenüber der Hamas stärken. (3) Die Regierung hofft zudem, die Freilassung der drei entführten israelischen Soldaten zu befördern (ig.) (BZ, 09.07.07).*

У пропозиції вставного речення (1) адресант відсилає читача до події, яка відбулася напередодні. Для цього використано перфектну форму дієслова. Додатково задіяний також темпоральний лексичний маркер *gestern*. У наступному безсполучниковому складнопідрядному реченні під час передачі чужої мови в головному реченні опущено дієслово мовлення й конвенційно використано прислівник *so*. В останньому реченні (3) дієслівний присудок стоїть у презенті з футуральним значенням.

У ω-фракталі українських заміток домінує форма минулого часу дійсного способу (71%). У 18% вибірки трапляється форма теперішнього часу дійсного способу. У 11% проаналізованих речень заміток зафіксовано майбутній час дійсного способу. Наприклад:

На конференції була вироблена стратегія боротьби з режимом у Ташкенті й створена постійна комісія, яка буде стежити за подіями в Узбекистані й направляти дії опозиції (День, 10.01.07); *Про це йдеться в повідомленні Associated Press* (День, 18/19.09.15).

Умовний спосіб в українських замітках майже відсутній, оскільки він не такий багатофункціональний, як німецький. Наприклад: *«Чавес заявив, що хотів би ввести державне управління компаніями телекомунікаційного та енергетичного секторів»* (День, 10.01.07).

Що стосується послідовності часових форм, то в типовій українській замітці про минулу подію в першому реченні вживається форма минулого часу, а в наступних – переважно форми минулого, зрідка теперішнього часів. У замітках про актуальну або майбутню подію характерна така структура: у першому реченні трапляються форми теперішнього або минулого часів, у наступних – теперішнього/минулого/майбутнього. Наприклад:

(α) *Назарбаєв змінює главу уряду;*

(ω) *(1) Президент Казахстана Нурсултан Назарбаєв прийняв заяву прем'єр-міністра Даніала Ахметова про відставку. (2) Відповідно до конституції Казахстана прийняття відставки прем'єр-міністра означає припинення повноважень усіх членів уряду. (3) Президент уже подав на розгляд парламенту кандидатуру на посаду прем'єр-міністра. (4) А саме – віце-прем'єра Каріма Масімова, (4a) який тривалий час працював у команді глави держави й (4b) відповідав в останньому уряді за економічну політику. (5) Згідно з інформацією казахського ЗМІ, парламентська фракція, очолювана президентом, партії «Нур Отан», (5a) яка контролює більшість місць у парламенті, схвалила кандидатуру, запропоновану Назарбаєвим. (6) Остаточна президентська кандидатура буде прийнята на сьогоднішньому спільному засіданні обох палат парламенту* (День, 10.01.07).

У наведеному прикладі замітки в заголовку експліцитно вказується на актуальні політичні події, які відбуваються в Казахстані. Це простежується й у самому тексті замітки. У вступній пропозиції (1) зазначено початок описаної дії, яку експліковано дієслівною формою минулого часу доконаного виду. У наступних пропозиціях переважно використано форму минулого часу (речення 3, 4 імпліцитно й 5). Завершує замітку пропозиція, виражена аналітичною формою майбутнього часу (6).

Для наочності складено таблицю 1 (див. таблицю 1), де можна простежити розбіжності/подібності під час вираження темпоральності в німецькій та українській замітках. Часові форми в німецькій вибірці об'єднано за логічним часовим поділом для можливості зіставлення з українською мовою.

Таблиця 1

Темпоральність у німецькій та українській замітках

Мова	Минулий час (%)	Теперішній час (%)	Майбутній час (%)
Німецька	64	35	1
Українська	71	18	11

Як видно з таблиці 1, у замітках обох медіапрактик значно домінують пропозиції, виражені в минулому часі (64% і 71%, відповідно). Це цілком закономірно для інформаційного тексту, оскільки йдеться про події, які вже відбулися. На другому місці за частотою в обох вибірках є дієслівні форми теперішнього

часу. У німецькій замітці цей показник (35%) удвічі більший за український (18%), що, очевидно, зумовлено багатофункціональністю німецького презенса. На останньому місці – форма майбутнього часу, що свідчить про те, що певна частина новин ще відбудеться. При цьому впадає в око значне переважання цієї форми в українській замітці. Одним із пояснень такої різниці є те, що німецькі замітки створюються на основі даних інформгентств, які інформують про минулі актуальні події. Українські ж замітки можуть часом повідомляти про майбутні події, наприклад, про візит голови держави до іншої країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У двофрактальних німецьких та українських зовнішньополітичних інформаційних замітках ідентифіковано спільні й відмінні ознаки вираження темпоральності. Спільним є домінування минулого часу, менш уживаний – теперішній час, зрідка вживаними вважаємо форми майбутнього часу. Для інформаційної замітки обох мов установлено такий темпоральний розподіл: α -фрактал – теперішній/минулий часи, ω -фрактал – минулий/теперішній/майбутній. Виявлені відмінності в обох лінгвокультурах зумовлені переважно граматичною будовою кожної мови, а також екстралінгвальними реаліями, які впливають на мас-медійний простір німецького й українського соціумів.

Перспективним вважаємо дослідження темпоральності інших жанрів, оскільки такі дослідження мають велике прикладне значення для викладання іноземної мови та перекладу, де жанрова компетенція сприятиме успішності міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барчук В. М. Граматична категорія темпоральності: семантико-структурний аспект / В. М. Барчук // Мовознавство. – 2011. – № 6. – С. 64–76.
2. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові : Система засобів вираження : [монографія] / О. І. Бондар. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – 8-е изд., стереотип. – М. : Либроком, 2014. – 144 с.
4. Золотова Г. А. Категории времени и вида с точки зрения текста / Г. А. Золотова // Вопросы языкознания. – 2002. – № 3. – С. 8–29.
5. Кійко Ю. Є. Німецько-українські паралелі в інформаційних жанрах : фрактальний підхід / Ю. Є. Кійко. – Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2016. – 392 с.
6. Кійко Ю. Є. Основи теоретичної граматики німецької мови / Ю. Є. Кійко, О. Д. Кудрявцева. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – 184 с.
7. Талаш І. О. Часовий континуум публіцистичного дискурсу / І. О. Талаш // Лінгвістика і поетика тексту. Серія «Філологічні студії». – 2012. – Вип. 7. – Ч. 2. – С. 247–253.
8. Теория функциональной грамматики : Темпоральность. Модальность / [отв. ред. А. В. Бондарко]. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
9. Тураева З. Я. Лингвистика текста : Текст : Структура и семантика / З. Я. Тураева. – 3-е изд. – М. : УРСС, 2012. – 144 с.
10. Duden. Die Grammatik / Hrsg. von der Dudenredaktion. – 8., überarb. Aufl. – Mannheim [u.a.] : Dudenverl., 2009. – 1343 S.
11. Hennig M. Tempus und Temporalität in geschriebenen und gesprochenen Texten / Mathilde Hennig. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – 211 S.
12. Marschall M. Textfunktion der deutschen Tempora / Matthias Marschall. – Geneve : Edition Slatkine, 1995. – 292 S.
13. Weinrich H. Tempus. Besprochene und erzählte Welt / Harald Weinrich. – 6. Aufl. – München : Beck, 2001. – 338 S.